

באר ישעקב

גליון נ"ט (שנה ב')
פרשת ויגש תשפ"ד

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש החסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הברד"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

סיום התפילה לאחר הזמן

משמעות השולחן ערוך והמגן אברהם שיש לסיים בזמן ✦ ספק בדיעבד אם יתחיל או כשהתחיל אם יפסיק ✦ תפילת הבינו כשהשעה עוברת ✦ תפילת הבינו במוצאי שבת כשהשעה עוברת ✦ לרבי עקיבא איגר גם בדיעבד צריך לסיים בתוך הזמן – בגדר תפילה בלי הזכרה ✦ חילוק בין הזכרת גשם לשאר הזכרות ✦ משמעות מדברי המגן אברהם לענין קריש כשסיימו מנחה בלילה ✦ ראייה מדברי התוספות שאפשר לסיים לאחר הזמן ✦ דעת תשובות הגאונים ומהר"ם הביב כנ"ל

ספק בדיעבד אם יתחיל או כשהתחיל אם יפסיק

אך עדיין יש לדון, שמא כל זה הוא רק לענין לכתחילה, שצריך אדם לראות להתחיל את התפילה מוקדם כשיש עדיין מספיק זמן לסיים את כל התפילה בזמנה, וכן לענין שליח ציבור שאין לו להתחיל בחזרת הש"ץ כשאי אפשר לו לסיים כל התפילה בזמנה, ובמיוחד שיש עצה להתחיל יחד עם הציבור, או לומר רק שלש ברכות ראשונות כדי שיאמרו קדושה. אבל בדיעבד כשעומד אדם בזמן שכבר אין סיפק בידו לסיים את כל תפילת שמונה עשרה בזמן תפילה, אפשר שעדיף שיתחיל להתפלל,

ברמ"א (שם סעי' ב), שבשעת הדחק כשיעבור זמן התפילה יכול השליח ציבור להתפלל מיד בקול רם, והציבור מתפללים עמו מלה במלה בלחש, שמה שכתב הרמ"א 'שיעבור זמן התפילה' פירושו שלא יוכל לגמור את כל שמונה עשרה הברכות תוך זמן תפילה.

ובאמת כן נזכר בדברי השולחן ערוך עצמם (או"ח סי' רלב סעי' א): 'אם השעה דחוקה יתפללו בלחש, ואחר כך יאמר שליח ציבור מגן ומחיה, ויענה קדושה, ומסיים הקל הקדוש, אם אין שהות ביום 'לגמור' שמונה עשרה ברכות'. הרי מבואר מכל זה, שכל תפילת שמונה עשרה צריכה להיות בתוך הזמן.

ישר לברר בענין סוף זמן תפילה, האם צריך שיתפלל כל תפילת שמונה עשרה בתוך הזמן, או שמא די שתהא תחילת התפילה בתוך הזמן, ואף שהמשך התפילה וסיימה הוא כבר לאחר הזמן לא איכפת לנו בזה, שעיקר ההקפדה היא על תחילת התפילה.

משמעות השולחן ערוך והמגן אברהם שיש לסיים בזמן

והנה, המגן אברהם (סי' פט ס"ק ד) כתב בפירוש על דברי השולחן ערוך (שם סעי' א) שזמן תפילת שחרית הוא עד סוף ארבע שעות, שהכוונה 'צריך לגמור התפילה קודם שליש היום'. וכן כתב עוד (סי' קכד ס"ק ד) על מה שנפסק

פנינים

בדעת רבינו אפרים שיהודה לא קיים את התנאי

והיה הנידוי מפי עצמו, היה לנו לדוננו כנדר זירוזין שאינם חלים (ראה משנה נדרים כא.). קא משמע לן שאף על פי כן חל הנידוי וצריך הפרה, אבל ודאי שכל שקיים התנאי אינו צריך הפרה.

הריטב"א (מכות שם) הביא בשם מורו כעין יישובו של רבינו אפרים, שיהודה היה צריך הפרה מאחר ולא הביאו אל אביו. ומוסיף שאף על פי שריצה את אביו, שהרי לא קרהו אסון, אלא נשאר באחריותו של יוסף, מכל מקום חל הנידוי, מאחר שלא עלה כן בדעתו בשעת הנידוי, אלא ששייבו אל אביו לארץ כנען.

ולכאורה קשה על דבריו, שהרי יהודה לא פירש בתנאו שיחזירו לארץ כנען דווקא, ומדוע לא נחשב שקיים את התנאי במה שהחזירו אל אביו במצרים. וצריך לומר, שמאחר ולא ידע בשעת התנאי שירדו למצרים, ודעתו היתה להחזירו לארץ כנען, לא נחשב קיום התנאי עד שיחזירו לארץ כנען דווקא. ועוד יש לומר, שמה שיעקב הלך למצרים ופגש את בנימין, אינו נחשב החזרת בנימין אל יעקב, אלא הבאת יעקב אל בנימין.

ויש לציין, שבפירוש רבינו בחיי ואור החיים הקדוש (בראשית מה, כד) על הנאמר: 'וישלח את אחיו וילכו', כמבואר בפירוש, שגם את בנימין שלח יוסף עם אחיו אל אביהם, שלא כרבינו אפרים וסייעתו. והאור החיים מוסיף, שכן מוכח ממה שאמר להם יוסף (שם ט - יב): 'מהרו ועלו אל אבי וגו', והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין', שרצה יוסף שבנימין יאמת את דבריהם בפני אביו, הרי שגם בנימין חזר עמהם. ומסיים האור החיים: 'ומעתה לא נתלה לומר טעם שהיו עצמותיו של יהודה מתגלגלין הוא לצד שלא קיים דברו, אלא לצד שנידוי על תנאי צריך התרה כאומרם ז"ל, "עכ"ל. וראה מה שהארכנו בזה עוד בבאר יעקב (ח"א, ויגש).

איתא במכות (יא): 'אמר רב יהודה אמר רב, נידוי על תנאי צריך הפרה. מנלן, מיהודה, דכתיב (בראשית מג, ט) אם לא הביאותיו אליך וגו', ואמר רב שמואל בר נחמני אמר רב יונתן וכו', כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, עצמותיו של יהודה היו מגולגלין בארון, עד שעמד משה ובקש עליו רחמים'.

בספר האשכול (הלכות מועד קטן ואבילות, מהדורת אויבך עמוד 651) הביא בשם רבינו אפרים, שלכך היה יהודה צריך הפרה, כיון שלא השיב את בנימין אל אביו, אלא השאירו עם יוסף במצרים, הרי שלא קיים את תנאו, אכן אילו היה משיבו אל אביו לא היה צריך הפרה.

אך האשכול דחה את דבריו, שכן מלשון הגמרא: 'נידוי על תנאי צריך הפרה', משמע שאפילו אם נתקיים התנאי צריך הפרה, וגם ממה שסמכו דין זה לדינו של רבי אבהו (מכות שם סוף ע"א): 'קללת חכם אפילו על תנאי היא באה, שפירושו שאף על פי שנתקיים התנאי היא באה, משמע שגם דין זה של 'נידוי על תנאי צריך הפרה', אמור בכל אופן [ועיין בדבריו, מה שהקשה עוד על דברי רבינו אפרים]. לכן מסיק האשכול, שגם אם נתקיים התנאי צריך הפרה, מאחר שלא ידע בשעת התנאי האם יוכל לקיים תנאו. וכפי שכתבו התוספות שם (ד"ה אפילו).

בדעת רבינו אפרים יש להקשות, שאם כנים דבריו שיהודה לא קיים את תנאו, מה משמיענו רב יהודה אמר רב שנידוי על תנאי צריך הפרה, הלא דבר פשוט הוא שאם לא נתקיים התנאי חל הנידוי.

אכן המאירי (מכות שם) הביא בשם מקצת גאונים שפירשו כרבינו אפרים, שיהודה לא קיים את התנאי מאחר שהשאיר את בנימין במצרים, והקשה כנ"ל שאם כן בדין בענגש, מאחר ולא קיים את התנאי. ומתירן, שהוה אמינא שהואיל

חילוק בין הזכרת גשם לשאר הזכרות

אולם כבר הזכרנו (באר יעקב ח"ב שבת) את דעת הגר"ח הלוי (חי' על הש"ס ברכות כו:), שלא נחלקו הראשונים אלא ביעלה ויבוא וכיוצא בזה, שאינו חלק מסדר התפילה הרגיל, אלא תוספת הזכרת מעין המאורע בתוך התפילה, שבזה יש צד לומר שמא אין חסר כאן אלא הזכרה אבל חובת התפילה יצא, ולכן כל שאינו משלים ההזכרה יתכן שאין צריך לחזור. אבל הזכרת טל ומטר היא חלק מסדר התפילה, ואם שכח להזכיר הרי הוא כמשנה ממטבע שטבעו חכמים, ולכולי עלמא נחשב כאילו לא התפלל כלל, ובוודאי צריך לחזור אף אם לא יתקן את ההזכרה כלל, וכגון ששכח להזכיר טל ומטר בערב שבת, וכשיתפלל בשבת שתיים הרי לא ישלים חסרון ההזכרה שהשמיט, מכל מקום לכולי עלמא צריך לחזור ולהתפלל, מאחר שנחשב כאילו לא התפלל כלל.

לפי דברי הגר"ח אלו מובנים דברי רבי עקיבא איגר הנ"ל, שאף אם בשאר הזכרות המעכבות תפילתו תפילה בלי הזכרה, שונה הדבר בהזכרת גשם, שהיא חלק מסדר בתפילה, ואם שכח להזכיר הרי הוא כמשנה ממטבע שטבעו חכמים. אך לפי זה יוצא, שבשאר הזכרות, כגון יעלה ויבא בראש חודש, אם אין לו סידור ואינו יודע הנוסח, אולי עדיף שיתפלל בלי הזכרת יעלה ויבא ממה שלא יתפלל כלל, אף שהיא הזכרה המעכבת. ויש לעיין בזה.

משמעות מדברי המגן אברהם לענין קדיש כשסיימו מנחה בלילה

עוד יש להביא בנידון זה, של התחלת התפילה סמוך לסוף הזמן, את דברי המגן אברהם (סי' רלד ס"ק א) שמעתיק בשם התרומת הדשן (סי' טו), שאם מקצת ציבור התפללו מנחה בעונתה ונמשכו עד הלילה, אין לומר קדיש, כיון שנתחדש יום אחר שהפסיקו מלהתפלל. ולכאורה נראה כוונתו, שהתחילו תפילת שמונה עשרה ביום ונמשכה התפילה עד הלילה, שסיום התפילה כבר היה בלילה.

אך הפרי מגדים (אשל אברהם שם) מפרש את דברי המגן אברהם, שתפילת שמונה עשרה נסתיימה כולה ביום, אלא שעל ידי אמירת תחנון או אבינו מלכנו נמשך הזמן עד הלילה, שאז אין לומר קדיש בלילה על התפילה שהתפלל ביום, אבל אם התפילה עצמה נמשכה ונסתיימה בלילה אומרים קדיש. ומוכח מדבריהם לכאורה, שבעצם אפשר לסיים בלילה אחר הזמן כל שהתחיל להתפלל ביום, אלא שאי אפשר לומר קדיש מצד שאינו אותו היום של התפילה.

אמנם בספר בתי כנסיות (שם) כתב, שמדברי המגן אברהם אלו אין ראייה שיש לנהוג כך להתחיל להתפלל כשיודע שסיים בלילה, שיתכן שהמגן אברהם לא כתב כך אלא כדיעבד,

שהזכיר השולחן ערוך, שירא שיפסיקוהו באמצע התפילה כגון שהוא בדרך וכיוצא בזה, שבזה שייך לומר שבימות הגשמים או במוצאי שבת ויום טוב אומרים לו שיתפלל כדרכו, ואם יפסיקוהו יפסיקוהו ויגמור אחר כך את התפילה. אבל בשעת הדחק שהזכיר המגן אברהם שם, שהשעה עוברת, יש לדון שבשלמא בימות הגשמים, שהזכרת גשמים מעכבת, שכן בלא שאלת גשמים התפילה אינה תפילה, אכן אינו יכול להתפלל הבינו, אבל במוצאי שבת ויום טוב, שהבדלה בתפילה אינה מעכבת כיון שמבדיל על הכוס, אפשר שמוטב להתפלל הבינו - אף שאין בה הבדלה - ממה שלא יתפלל כלל. עיין שם שהניח רבי עקיבא איגר בצריך עיון.

לרבי עקיבא איגר גם בדעיבד צריך לסיים בתוך הזמן

ומוכח מדברי רבי עקיבא איגר, שהבין בפשיטות שאף בדעיבד כשאינו לו שום עצה, לא יתפלל כלל כשיודע שיעבור הזמן באמצע תפילתו, ולכן הסתפק אם עדיף להתפלל תפילת הבינו ממה שלא יתפלל כלל. ולפי זה הוא הדין למי שאינו לו סידור ואינו יודע הנוסח של תפילת הבינו, אין לו להתחיל להתפלל תפילת שמונה עשרה אם אינו יכול לסיימה בתוך הזמן.

בגדר תפילה בלי הזכרה

בעצם מה שכתב רבי עקיבא איגר בתוך דבריו, שתפילה בלי הזכרת גשם אינה תפילה, יש להעיר, שלכאורה דבר זה תלוי במחלוקת התוספות (ברכות כו: ד"ה טעה) וחכמי פרוניצא (הובאו בתלמודי רבינו יונה שם יח. מזרי הר"ף²), במי ששכח להזכיר יעלה ויבא במנחה של ראש חודש, האם חוזר ומתפלל תפילת תשלומין בערבית של מוצאי ראש חודש. ושו"ת המחלוקת הוא, האם מה שלא התפלל תפילת שמונה עשרה כדינה - בהזכרת יעלה ויבא - נחשב שלא התפלל כלל, וכשיתפלל תפילת תשלומין יתקן על כל פנים את השמונה עשרה, או שרק ההזכרה חסירה, אבל את התפילה התפלל, ונמצא שבתפילת התשלומין לא יתקן כלל. וכאן מפורש לכאורה בדברי רבי עקיבא איגר שתפילה בלי הזכרה אינה תפילה כלל, וכפי הצד שצריך לחזור ולהתפלל תשלומין אף במקום שלא יתקן מה שהחסיר.

אמנם יתכן שרבי עקיבא איגר סובר, שאף אם נאמר שתפילה בלי הזכרה נחשבת לתפילה, לענין שאין מחייבים אותו לחזור ולהתפלל כשאינו מרויח כלום, היינו רק לגבי דיעבד לאחר שכבר התפלל, אבל לענין לכתחילה, כשעומד לפני התפילה, אין לומר לו להתפלל תפילה בלי הזכרה המעכבת, אף אם על ידי זה לא יתפלל כלל, ומה שכתב שאינה תפילה כוונתו מאחר שהזכרה זו מעכבת.

אף על פי שיודע שהמשך התפילה כבר יהיה לאחר הזמן, ממה שלא יתפלל כלל.

וביותר יש להסתפק, במי שהתחיל להתפלל, ולא ידע שבקרוב עומד לעבור הזמן, או שמאזיזה סיבה נמשכה תפילתו בארוכה ובאמצע התפילה שם לבו שכבר עבר הזמן, האם יכול לסיים את כל התפילה, או שמא צריך להפסיק באמצע.

תפילת הבינו כשהשעה עוברת

והנה, בשולחן ערוך (או"ח סי' קי סעי' א) נפסק, שבשעת הדחק, כגון שהוא בדרך, או שהיה עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו באמצע תפילתו, או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפילת שמונה עשרה, מתפלל תפילת הבינו, דהיינו שאחר שלש ברכות הראשונות אומר ברכה אחת הכוללת את כל שלש עשרה הברכות האמצעיות, ולאחריה אומר שלש אחרונות.

והוסיף המגן אברהם (ס"ק א) על דברי המחבר, שכן הדין כשהשעה עוברת, דהיינו שבאופן שרואה שאם יאמר שמונה עשרה ברכות יעבור זמן התפילה, גם אז יתפלל תפילת הבינו שהיא קצרה ויכול לסיימה בתוך הזמן. ומוכרח לכאורה מדברי המגן אברהם אלו, שיחיד שעומד לפני סוף הזמן אינו רשאי להתחיל, מאחר שיודע שתמשך תפילתו לאחר הזמן.

אמנם יש לדחות ראייה זו, שיתכן שדווקא באופן זה - שיש לו עצה לומר הבינו בתוך הזמן - צריך לעשות כן, אבל אם אין הזמן מספיק לסיים גם את תפילת הבינו בתוך הזמן, או כשאינו יודע נוסח תפילת הבינו, אפשר שמודה המגן אברהם שרשאי להתחיל ולהתפלל תפילת שמונה עשרה, גם באופן שיודע שבאמצע תפילתו יעבור הזמן, ועדיף ממה שלא יתפלל כלל. וכן כתב בספר בתי כנסיות (חלק בית תפילה סי' פט; הובאו דבריו גם בשו"ת רב פעלים או"ח ח"א סי' ה), שאין להוכיח מדברי המגן אברהם האלו, לענין הספק במי שאינו יכול להתפלל הבינו, אם מותר לו להתחיל להתפלל כשיודע שסיים אחר עבור הזמן.

תפילת הבינו במוצאי שבת כשהשעה עוברת

אולם מדברי רבי עקיבא איגר (הגהות על השו"ע או"ח סי' ק) מוכח שסובר שאין לחלק בזה בין אם יכול להתפלל הבינו או לא. שבשולחן ערוך שם (סעי' א) נפסק, שבימות הגשמים אין להתפלל הבינו אף בשעת הדחק, מאחר שאין מזכירים בתפילת הבינו שאלת גשמים, וכן במוצאי שבת ויום טוב אי אפשר להתפלל הבינו, כיון שצריך להזכיר הבדלה בתפילה ובהבינו אין מזכירים הבדלה.

ונסתפק רבי עקיבא איגר בזה, שמא לא נאמר דין זה אלא רק על שעת הדחק

דיבר ממי שאינו יכול להבדיל בתפילת שמונה עשרה, הוא משום שאין זה מצוי, אבל באמת אם אירע כן דינו כהבינו. ויש לעיין בזה.

(ב) ראה מה שהארכנו בזה בבאר יעקב (חלק א, חיי שרה; חלק ב, מועדים; שבת; שמיני עצרת).

(א) דרך אגב יש להעיר, שלכאורה ספיקו של רבי עקיבא איגר אינו נוגע רק לענין הבינו, שכמו כן יש להסתפק גם בתפילת שמונה עשרה, במי שמאזיזה סיבה אינו יכול לומר אתה חוננתנו, האם עדיף שיתפלל בלי לומר אתה חוננתנו ממה שלא יתפלל כלל. אך אפשר שתפילת שמונה עשרה

ואין ברור אם כוונתו שיש לנהוג כך מן הדין, כשנתברר לו באמצע התפילה שעבר הזמן, שרשאי להשלים התפילה, או שמא כוונתו שאם אירע כך שכבר התפללו ועשו שלא כדין על כל פנים לא יאמר קדיש.

ובספר פלאים (לבעל התוספות שבת, על המגן אברהם שם) כתב על דברי המגן אברהם 'ונמשכו עד הלילה' - 'היינו ולא עד בכלל', הרי שמפרש בכוונת המגן אברהם שהתפילה עצמה היתה ביום, רק מיד שסיימו נעשה לילה. ולדבריו כמובן אין שום ראייה מדברי המגן אברהם לנידון שלפנינו.

ולמעשה, ראה בשו"ת **רב פעלים** (ח"א סי' ה) שהכריע שאם יודע שלא יגמור את כל התפילה לא יתחיל, אבל אם התחיל וראה שעובר הזמן יכול לגמור בדיעבד. אך באשל אברהם (בוטשאטש; או"ח סי' רלב) מצדד יותר, שאפשר להתחיל ברכה ראשונה לפני הזמן ולגמור אחר הזמן, אבל תפילת חזרת הש"ץ לא יתפללו. עיין שם.

ראיה מדברי התוספות שאפשר לסיים לאחר הזמן

בערוך השולחן (סי' קי סעי' ה; סי' קכד סעי' ו) גם

כן הביא דעת המגן אברהם כפשוטו, שצריך לסיים את התפילה לפני סוף הזמן, אך הוא עצמו חולק וסובר שאם התחיל תפילת שמונה עשרה בתוך זמן תפילה, אף אם באמצע תפילתו עבר הזמן, נקרא תפילה בזמנה, שהכל הולך אחר ההתחלה.

הערוך השולחן (סי' קי שם) מוכיח כדבריו, מדברי **התוספות** (ברכות ז. ד"ה שאלמלי) שהקשו על מה שמבואר בגמרא שם שהיה בלעם יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס, שאיזו קללה היה יכול בלעם להספיק לקלל בזמן שהקב"ה כועס, שאינו אלא רגע כמבואר בגמרא שם. ותירצו שהיה יכול לומר 'כלם', ועוד תירצו, שהיה מתחיל קללתו בזמן כעסו של הקב"ה, ושוב היה יכול להמשיך ולהזיק בדבריו שנמשכו לאחר מכן.

מתירוצם השני של התוספות יש ללמוד, שכל שיש זמן מסוגל לתפילה וכדומה, כל שמתחיל להתפלל ולפעול באותו הזמן, נמשכת סגולת הזמן גם לאחר מכן כל זמן שממשיך. ואם כן מדייק הערוך השולחן שהוא הדין לעניינינו לגבי סוף זמן תפילה, שעיקר הקפידא של הזמן היא על ההתחלה, אבל אם

התחיל בתוך זמן התפילה, שוב יכול לגמור תפילתו גם אחר כך, ונחשב מתפלל בתוך זמן תפילה. וכן הביא בשו"ת **ארץ צבי** (ח"א סי' קכב) להוכיח בשם הרה"ק **היהודי הק' מפשיסחא זי"ע**.

דעת תשובות הגאונים ומהר"ם הביב כנ"ל

גם בשו"ת **קול גדול** (למהר"ם בן חביב, סי' ד; נדפס שוב בשו"ת מהר"ם בן חביב או"ח סי' פא) מבואר, שנקט בפשיטות שאפשר לסיים תפילת מנחה בלילה, אם התחיל אותה ביום. שדן שם, במתפלל תפילת מנחה בפורים ונמשכה תפילתו אל תוך הלילה, האם אומר על הניסים אף שעכשיו כבר אינו פורים מאחר שתחילת התפילה היתה בפורים. ומוכח מדבריו, שעל עצם התפילה פשוט לו שממשיך תפילתו אף שנעשה לילה, שלא דן אלא על ההזכרה. וגם בזה מסיק בסוף שיכול לומר על הניסים, שהולכים אחר ההתחלה.

ובאמת כבר מצינו כן בתשובות הגאונים (סי' נא), שדנו על מנחה בערב שבת שנמשכה לתוך השבת, אם יכול להמשיך בתפילתו שהיא תפילת חול. וכתבו בתוך דבריהם, שבימות החול פשוט שגומר והולך אפילו בלילה.

ג) וראה עוד בגליוני הש"ס לרבי יוסף ענגיל (רשימות ירושלמי ברכות אות נד) מה שכתב בזה.

♦ תמצית השיעור ♦

- ♦ במגן אברהם שצריך לגמור התפילה לפני הזמן, וכן משמע בשולחן ערוך.
- ♦ יש לעיין בדיעבד כשאין זמן לגמור אם יתחיל, וכן כשהתחיל ורואה שעבר הזמן אם יפסיק.
- ♦ במגן אברהם שברואה שהשעה עוברת יתפלל הבינונו. ומשמע שאסור להתחיל. אך אפשר שכשאין עצה של הבינונו יתפלל.
- ♦ ספק רבי עקיבא איגר אם מתפלל הבינונו
- ♦ במוצאי שבת כשהשעה עוברת. ומשמע שאפילו דיעבד אסור להתחיל כשלא יגמור בזמן.
- ♦ משמעות רבי עקיבא איגר שתפילה בלי הזכרה אינה תפילה. אך אפשר שבדיעבד נחשב לתפילה.
- ♦ לגר"ח בלי הזכרת גשם ודאי אינה תפילה. ולפי זה יתכן שבראש חודש עדיף להתפלל בלי הזכרה משלא יתפלל כלל.
- ♦ במגן אברהם כשמסיים מנחה בלילה אינו אומר קדיש. משמע שאפשר לסיים בלילה. ובבתי כנסיות שלכתחילה אסור. ובספר פלאים שכוונתו ללא עד בכלל.
- ♦ ערוך השולחן מוכיח מתוספות שבלעם התחיל לקלל בשעת הזעם, שאפשר לסיים אחר הזמן.
- ♦ מנידון הקול גדול אם אומרים על הניסים כשנמשך מנחה ללילה, משמע שאפשר לסיים אחר הזמן. וכן מבואר בתשובות הגאונים.

ראור נאור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי **'באר יעקב'** הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שוה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות

לפרטים נוספים: 053-314-4155

מזל"א טבא וגדא יאה

הננו להגיש בזאת ברכה נלבכה לכבוד ידידנו האי גברא יקרא מזל"א ומזל"ג בתורה וביראה, מל"א מודע וחכמה, אוצר כלי חמדה שוקד על דלתי התורה בעמל וביגיעה, עדין הנפש ואציל חמדות וזכה ומזכה את הרבים רבות בשנים בעריכת שיעורי מורינו הגה"צ שליט"א

הרה"ג ר' אברהם ישעי' לוי שליט"א

מחשוכי רבני מכון 'טעם התורה'
לרגל השמחה השרויה במעונו

בנישואי בנו החתן היקר והמזל"ג כמר אהרן ני"ו

עב"ג בת מחותנו החשוב הרה"ח ר' חיים נתן גרויז שליט"א

יהי רצון שהזיווג יעלה יפה לבנין עדי עד, ויזכה לרוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו, וזכות התורה תעמוד לו בזה ובכא לכל מילי דמיטב, אמן.

חיוב חטאת וכרת בפחות מכן עשרים

♦ הוספה והשלמה לגליון הקודם ♦

בגליון

הקודם הארכנו בענין עונש לפחות מכן עשרים. ויש לדון בזה עוד לענין קרבן חטאת לפחות מכן עשרים. **החכם צבי** (סי' מט) הביא קושיית המהר"ל מפראג (ראה גור אריה בראשית ה, לב), שמאחר שפחות מכן עשרים אינו נענש בבית דין של מעלה ואין בו חיוב כרת, ואם כן לא יתחייב בקרבן חטאת, שהרי אין חייבים חטאת אלא על דבר שזדונו כרת (כריתות ב), ולא מצינו בשום מקום בחז"ל שפחות מכן עשרים אינו חייב בחטאת.

אמנם החכם צבי כתב שאינו כן, שמה שאין חטאת אלא בלאו שיש בו כרת אינו משום שהכרת גורם את החיוב חטאת, אלא שהוא כסימן שרק בלאוין אלו שחייבה בהם התורה כרת יש חיוב חטאת. שבעבודה זרה שמשם נלמד לכל הלאוין נזכר בפירוש חיוב חטאת, ואם כן אין סיבת החטאת משום הכרת.

אולם בשו"ת **אחי עזר** (ח"ג סי' פב אות יא) הביא בשם הגר"ח מבריסק, שמה שסובר רבי יוחנן (שבת סט) שהזיד בלאו ושגג בכרת חייב חטאת, היינו דווקא באופן שיש לאו אחד, ששם בא החטאת מחמת הכרת, ולכן די בשגג בכרת לחייבו חטאת, אף שעל הלאו עצמו היה מזיד, מאחר שהכרת הוא הגורם לחיוב חטאת. אבל באיסור שיש שני לאוין וכרת אחד, כגון בעריות, שריבוי הלאוין מחלק לחטאות, שאם עשה כולם בהעלם אחד חייב על כל אחד ואחד, בזה חיוב החטאת על כל אחד ואחד בא מחמת הלאוין ולא מחמת הכרת, שכן כרת נאמר רק פעם אחת, ולכן צריך שיהיה שוגג בלאו עצמו, ואינו חייב כשהזיד בלאו ושגג בכרת. עיין שם.

על כל פנים משמע מדברי הגר"ח שסובר שהכרת עצמו גורם לחיוב חטאת, ולא כדברי החכם צבי שאין הכרת סיבה לחטאת, אלא סימן לחיוב חטאת. וראה עוד **בקהלות יעקב** (שבת סי' ל) שדן באורך דברי הגר"ח. ומוכיח שם שאין הכרת עצמו מחייב החטאת, מזה שהקשו **התוספות** (מכות יד. ד"ה לאפוקי) מדוע צריך למעט מילה מקרבן משום שהוא מצות עשה בקום ועשה, ולא ממעטים משום שאינו דומה לעבודה זרה שיש בו כרת, ובמילה לעולם יכול למול עצמו וליפטר מכרת. ותירצו, שמכל מקום כל זמן שלא מל עונש כרת עליו. ולדעת הרמב"ם (הל' מילה פ"א ה"ב) שכל ימי חייו אינו חייב כרת עד שימות, לכאורה קשה קושיית התוספות. ובהכרח שאין החיוב כרת מחייבו חטאת, אלא עבירה כזו שיש בה חיוב כרת. אולם כתב, שאין זה סתירה לדברי הגר"ח, שאף לפי ביאור זה הכרת הוא כגורם לחיוב החטאת, שצריך עבירה שיש בה כרת. עיין שם. ועל כל פנים אין זה כדברי החכם צבי, שמדבריו משמע שאין חיוב הכרת גורם כלל לחיוב חטאת. אבל גם לפי סברא זו יש לחייב פחות מכן עשרים חטאת, שעבר על עבירה חמורה שיש בה חיוב כרת.

החתם סופר (שו"ת, י"ד קנה) כשדן בדבר זה אמר פחות מכן עשרים נענש, מביא ראייה מדברי **התוספות** (ביבמות פ. ד"ה נעשה), על מה שמבואר

שם שאכל חלב מכן י"ב עד בן י"ח שנה, ואחר כך נולדו בו סימני סריס, שנעשה סריס למפרע, והוברר הדבר שאותה שעה גדול היה, וחייב על אכילתו. והקשו התוספות, מדוע חייב, והרי זה התראת ספק, שבשעה שהתרו בו היה ספק אם יתחייב, שכן אפשר שיביא שתי שערות, ואז יתברר שהיה קטן עד אותה שעה. ולכאורה קשה מדוע לא תירצו התוספות שמדובר בשוגג ולענין חיוב חטאת, שאין שייך בזה התראה, ולמה הוכרחו להעמיד במזיד ובמלקות. ומוכרח מזה, שעד עשרים שנה אינו חייב כרת וחטאת, ולכן אי אפשר להעמיד בשוגג ולענין חיוב חטאת.

ומשמע קצת מדבריו, שסובר שאם אינו חייב כרת גם חטאת אינו מחויב, שתלויים זה בזה. אלא שהחתם סופר דוחה כל הענין הזה, וסובר שגם עונש בידי שמים יש בו, וכמו שהבאנו בגליון הקודם. ועל ראייה זו מדברי התוספות כתב, ששערי תירוצים לא ננעלו.

גם **האבני נזר** (ח"מ סי' קכו) כתב שודאי גם פחות מכן עשרים חייב בחטאת, שלדעתו הוא חייב גם בכרת, ואף אם נאמר שאין מענישים לפחות מכן עשרים. וביאר, שכרת אינו ככל שאר העונשים שמטילים עליו עונש באופן חיובי, אלא פירושו שהקב"ה שהוא משגיח על כל בריותיו והוא מחיה אותם בכל רגע, מסיר השגחתו מזה שעבר עבירה שיש בה כרת, ולכן נפסקת חיותו והוא נכרת, וכמבואר ב**זוהר הק'** (ח"א ק"ט). ו**בליקוטי תורה** לאריז"ל (שער יציאת מצרים). ולכן אפילו אם נאמר שפחות מכן עשרים אינו בכלל עונשים של מעלה, מכל מקום הוא בכלל כרת.

ויש להעיר לפי דבריו, במה שמצינו מחלוקת בראשונים אם גם בכרת אומרים שאין עונשין מן הדין או לא. ראה **קובץ שיעורים** (בבא בתרא אות שטז) שמביא דברי **הרשב"ם** (בבא בתרא פח: ד"ה למעוטי) וכן דברי **התוספות** (חולין קטו: ד"ה מה) הסוברים שגם בכרת אומרים אין עונשין מן הדין, ולעומת זה **ברש"י** (זבחים יד. ד"ה חוץ לזמנו) משמע שבכרת עונשין מן הדין. וראה באור החיים הק' (חוקת ד"ה כל הבא) שנקט בפשיטות שלא שייך בכרת אין עונשין מן הדין, והאריכו האחרונים בזה. ולפי דברי האבני נזר לכאורה פשוט שבכרת עונשין מן הדין, שאין זה עונש, ולא שייך לומר בזה שאין מספיק לו עונש זה, כפי שביארו **האחרונים** (ראה מהרש"א סנהדרין סד: טעם אין עונשין מן הדין, משום שיתכן שלא יועיל לו עונש זה. וגם לפי הטעם האחר שכתבו (ראה גינת ורדים להפרי מגדים, כלל א, בשם הקרבן אהרן) שאין עונשין מן הדין משום שאפשר שיש לו פירכא, זה לא שייך בכרת, שכן כלפי שמיא גליא.

גם הפרי מגדים בספרו **תיבת גמא** (חיי שרה אות ב) כתב בפשיטות, שפחות מכן עשרים חייב חטאת, כיון שעבר על איסור שזדונו כרת אצל בן עשרים, ובאיסור זה יש חיוב חטאת אף שהוא עצמו אינו בר כרת. אולם כתב לחדש, שאין פחות מכן עשרים חייב באשם תלוי. וטעמו על פי דעת **הרמב"ם** (הל' טומאת מת פ"ט ה"ב; ועוד) שמה

שהולכים בספק דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן, אבל מן התורה הולכים לקולא. ודעת **הכסף משנה** (שם) שבדבר שיש בו חיוב כרת מודה הרמב"ם שהולכים מן התורה לחומרא בספיקו, כפי שמוכח מזה שחייבה התורה אשם תלוי בספק לאו שיש בו כרת. ואם כן בפחות מכן עשרים שנה שאין בו חיוב כרת לא שייך לומר בו ספיקא דאורייתא לחומרא ויתחייב אשם תלוי, שבשבילו הוא ככל שאר איסורים שאין בהם חיוב כרת, ואין שייך לחייבו על דבר שהוא מותר בו מן התורה. וכתב שם הפרי מגדים נפקא מינה בזה למעשה, לגבי אמירת יהי רצון לאחר אמירת הקרבנות לפחות מכן עשרים.

אמנם יש שפירשו (ראה מהר"ט י"ד סי' א) דעת הרמב"ם בדרך אחרת, שהטעם שחייבים אשם תלוי אינו משום שספק כרת הוא מן התורה, אלא משום שאיקבע איסורא, ולכן חייבים אשם תלוי על חתיכה משתי חתיכות שאיקבע איסורא. ולפי זה אין נפקא מינה בין פחות מכן עשרים לבן עשרים, שאף הפחות מכן עשרים חייב באשם תלוי כמו שחייב בחטאת, ומשום שבאיקבע איסורא ספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא.

המלבי"ם **בארצות החיים** (סי' א) תמה על הפרי מגדים, שאפילו אם נאמר שאין חיוב כרת בפחות מכן עשרים, מכל מקום איסור כרת ודאי יש, ולכן חייב אשם תלוי, שספיקא דאורייתא באיסור כרת מן התורה לחומרא. וכתב, שיש להוכיח כן מזה שהקשו ביבמות (ג) מדוע צריך לכתוב 'עליה' ללמוד שאין יבום באיסורי עריות, והרי גם לולא הכתוב היינו יודעים שלא שייך יבום, שהרי אין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת. וקשה מדוע לא תירצו בגמרא שצריך 'עליה' לפחות מכן עשרים שאין בו כרת. ותינת לדעת **התוספות** (קידושין לד. ד"ה מעקה) שלא שיש בו עשה הוא אלים, ואינו נדחה אף אצל מי שאין בו עשה רק הלאו, אם כן יש לומר שגם לאו שיש בו כרת הוא אלים גם אצל מי שאין בו כרת. אבל אם אין סוברים כתוספות קשה. ובהכרח צריך לומר שגם בפחות מכן עשרים יש איסור כרת אף שאין בו את החיוב כרת. עיין שם.

ובאמת הפרי מגדים עצמו כתב בסוף דבריו לדחות סברא זו, שפחות מכן עשרים אינו חייב אשם תלוי, שמאחר ויש כרת בן עשרים יש לומר שמחמירים בספק אף בפחות מכן עשרים, [וזהו כעין סברת התוספות הנ"ל שהלאו הוא אלים], ולכן אומרים בו ספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא. אבל לא הזכיר את סברת הארצות החיים שאף בו עצמו יש איסור כרת.

וראה עוד **בנועם מגדים** (אמור) שהאריך בענין פחות מכן עשרים אם אומרים בו עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, או שהלאו אלים שזה סוג איסור כרת ואף בפחות מכן עשרים אין הלאו נדחה. ותלה את זה במחלוקת תנאים. וכתב עוד, שלכאורה היו צריכים לעשות עבודה בבית המקדש בשבת על ידי פחות מכן עשרים. אך דחה ששם הוא איסור שיש בו מיתת בית דין, ואף פחות מכן עשרים חייב עליה.